

DESPRE IMPORTANȚA COLONIZĂRII ÎN DACIA

(Note critice în legătură cu lucrarea lui L. Balla)

DE

NICOLAE GUDEA

Importanța pe care procesul de romanizare o suscită în general, și, mai ales, însemnătatea cercetării și dovedirii procesului de romanizare pentru provincia Dacia constituie încă, din mai multe motive, un câmp larg de discuții și opinii diverse, ca să nu spunem controversate. Deși teoria imigraționistă cu privire la data și locul de formare a poporului român și a limbii sale a suferit în ultimii ani serioase lovituri, ea persistă încă, găsind și azi adepți care, deși mai mărunți decât înaintașii lor în ceea ce privește concepția și metodele de lucru, continuă să susțină cu tenacitate în forme variate, să reia din noi și variate unghiuri ideile mai vechi¹. Ceea ce a rămas caracteristic și constant, paralel cu schimbările de procedură și de tactică, este negarea continuă și totală, foarte consecventă, a tot ceea ce se referă la dezvoltarea economică, social-politică și situația militară a Daciei romane, la romanizarea ei.

Pe această linie se situează articolul publicat de L. Balla în *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecenensis*, X—XI, 1974—1975, p. 139—143 și intitulat: *L'importance des colonisations en Dacie*. Titlul articolului îl poate deruta pe cititorul neavizat, căci fondul lucrării nu are nimic comun cu importanța, felul și procedeele colonizării². Mai bine zis autorul încearcă să arate de fapt că procesul de colonizare nu a avut nici o importanță pentru romanizarea Daciei.

Afirmațiile privind domeniul la care se referă autorul nu se bazează, cum ar fi normal, pe cercetări proprii de teren, pe valorificarea unor izvoare noi sau pe studiul celei mai recente literaturi de specialitate care ar însemna o bună cunoaștere a Daciei. Nu. Este utilizat același izvor și totul se bazează pe (sau mai ales pe) literatura veche, străină de problemele Daciei, depășită de mult de stadiul cercetărilor, în care lucrările lui A. Alföldi „*constituent aujourd'hui encore la base de toutes recherches sur la*

¹ Pentru istoricul problemei și lupta de idei în acest domeniu vezi: C. Daicoviciu, *Problema continuității în Dacia*, AISC, 3, 1936—1940 (1941), p. 200—233; idem, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 110—126. C. Daicoviciu a reluat această problemă într-o serie de „note critice la teoria roesleriană” publicate în revista clujeană „Tribuna”. El afirma la un moment dat (Tribuna, XV, nr. 13 din 1.IV.1971) că „teoria imigraționistă e atât de lipsită de un fundament serios încât combaterea ei specială devine o sarcină științifică fără rost”. Cu toate acestea a combătut-o cit a putut tot timpul vieții și mereu a fost urmărit de problema găsirii celor mai bune soluții pentru a o combate.

² Fr. Vittinghoff, *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik*, Wiesbaden, 1950; A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford, 1973.

Dacie ainski de celle que nous entreprenons ici" (p. 139)³. De asemenea L. B. ia ca argument cite un citat din lucrările unor autori, care au aruncat la întâmplare cite o frază despre Dacia, în legătură cu care nu își pot însă (și nici nu cred că au pretins) aroga nici o competență⁴.

Înainte vreme „argumentele” definatorii pe care le aduceau adepții teoriei imigraționiste în sprijinul ipotezelor lor se concentrau pe trei direcții principale, fiecare din aceste direcții avind subpărțile lor⁵: 1. Lipsa autohtonilor daci din provincie, care să constituie masa mare a populației; 2. Imposibilitatea romanizării din multiple motive economice, politice sau mai ales militare și din cauza existenței precare și de scurtă durată a provinciei; 3. Retragerea totală a populației romane din provincie odată cu desființarea acesteia. Acest „front” de luptă a fost considerabil diminuat în ultimii ani, dar problemele nu au fost rezolvate cu caracter definitiv⁶. De aceea romanizarea, care include și se dovedește și prin direcțiile mai sus amintite, a rămas încă o problemă deschisă. De fapt romanizarea fiind procesul fundamental pentru formarea limbii și poporului român aici, pe teritoriul Daciei, spre acest domeniu tind să lovească toate atacurile „neomigraționiștilor”.

Fără menajamentele și ocolișurile cu care începeau și încep de obicei lucrările de acest gen, L. B. deschide articolul cu negarea tuturor condițiilor principale care puteau determina romanizarea în provincia Dacia. El arată că: 1) provincia a fost deosebit de șubredă din punct de vedere economic; 2) situația ei era tot atât de precară din punct de vedere militar; 3) Dacia nu avea o bază (teritorială) de legătură cu imperiul, fiind legată de acesta numai printr-un coridor îngust („*ein Wasserkopf auf einem Zwirnhalse*”); 4) situația internă a provinciei era tot atât de șubredă ca și cea externă”; 5) Dacia avea ceva „particular”, ceva „caracteristic” (!) care îi sugerează (lui L. B.) nesigurantă. Acesta este tabloul Daciei în care L. B. discută colonizarea, fenomen pe care încearcă de fapt a-l utiliza în sprijinul afirmațiilor de mai sus.

A combate toate aceste afirmații ale lui L. B. ar însemna a scrie o istorie a Daciei romane. Noi ne vom referi aici numai la metoda de lucru, concepția istorică și mai ales la procedura autorului.

Nimic mai puțin adevărat decît afirmațiile de mai sus ale autorului. Dar nici nu este de mirare. Cunoscînd numai, sau mai ales, lucrările lui

³ Lucrările lui A. Alföldi, *Daci e Romani in Transilvania*, Budapesta, 1940 și *Zu den Schicksalen Siebenbürgens in Altertum*, Budapesta, 1944 au fost la timpul lor analizate critic de C. Daicoviciu, în *Dacia*, 7—8, 1937—1940, p. 456—459. Trebuie să fie lămurit definitiv un lucru. Nimeni nu poate contesta anumite domenii de mare competență științifică lui A. Alföldi în istoria romană. Dar orice cercetător avizat care parcurge sumarul „cărților de căpății” la care se referă L. B. își poate da seama că ele reprezintă aprecieri cam generale, nu sint rezultatul unor cercetări sistematice și exultă printr-un caracter revizionist și polemic. Este de ajuns a analiza harla pe care o anexează (care ar vrea să reprezinte Dacia romană) pentru a-și da seama de acest lucru. Cu alte cuvinte A. Alföldi nu poate fi, cîstît vorbind, considerat o competență în ce privește Dacia romană.

⁴ De pildă pentru situația militară a Daciei îl citează de W. Zwicker, *Studien zur Marcus Säule*, I. Amsterdam, 1941, despre care nu pot crede că se poate susține că are competență în istoria militară a Daciei romane.

⁵ R. Roesler, *Römische Studien*, Leipzig, 1871; A. Alföldi, *Daci e Romani in Transilvania*.

⁶ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966.

A. Alföldi și bazindu-se numai pe ele, este și natural să nu știe nimic în legătură cu viața economică a Daciei romane. 1. Dacă ar fi consultat pe V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929 sau capitolele respective din D. Tudor, *Oltenia romană*, ediția a III-a, București, 1968 sau M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, precum și numeroasele articole recente⁷, afirmația în legătură cu viața economică a Daciei romane ar fi fost puțin mai prudentă. 2. Situația militară a Daciei a fost aproape la fel cu a tuturor provinciilor de graniță. Nici mai mult, dar poate chiar mai puțin amenințată decât a Germaniilor de pildă sau chiar a Pannoniei (sau Pannoniilor). Dar cum lucrările lui A. Alföldi nu cuprind aproape nimic din ceea ce înseamnă sistemul defensiv al Daciei sau armata ei, L. B. a greșit și aici. Sistemul defensiv a provinciilor dacice a fost un sistem încheiat, organizat sistematic, el nu a fost mai slab decât al altor provincii. Am afirma chiar contrariul: datorită reliefului, Dacia reprezenta o fortăreață naturală pe care organizarea militară romană a completat-o astfel că sistemul său defensiv era mai puțin primejduit decât oricare din provinciile dunărene⁸. Armata provinciei a fost numeroasă, bine organizată cu trupele dispersate în funcție de necesitățile strategiei generale⁹. Nici un eveniment aparte nu amenință Dacia în afară de acelea care amenință toate provinciile de la Dunărea de Mijloc și de Jos. Și nu credem că exagerăm dacă afirmăm că e mai puțin sigur că Dacia a fost afectată tot atât de mult ca alte provincii din zonă în timpul secolelor al II-lea și al III-lea e.n. (cum ar fi de pildă Pannonia Inferior sau Moesia Inferior?). 3. În ce privește afirmațiile în legătură cu baza slabă teritorială între Dacia și imperiu ele sînt exagerate. Este cunoscută de mai demult părerea istoricilor maghiari în această privință: ei susțin că Banatul mai întii parțial și apoi în întregime nu a aparținut Daciei și ca atare singura legătură dintre imperiu și Dacia era porțiunea îngustă dintre Carpați și Olt¹⁰. Această ipoteză are caracter speculativ și se bazează exclusiv pe faptul că în Banat lipsesc încă cercetările sistematice și de amploare care să dea un răspuns categoric în această privință. Există însă în prezent argumente (care sînt cel puțin tot atât de valabile, ca și contraargumentele) pentru a dovedi că Banatul a aparținut Imperiului roman (Moesiei Superior sau Daciei

⁷ Din numărul mare de lucrări speciale (e adevărat de mai mici dimensiuni) destinate istoriei economice menționăm: I. Mitrofan, *Villae rusticae în Dacia Superioară*, ActaMN, 10, 1973, p. 127—150; idem, în *In memoriam C. Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 245—247; V. Wollmann, *Cercetări privind carierele de piatră din Dacia romană, Sargetia*, 10, 1973, p. 105—130; cf. și Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, etc.

⁸ Sistemul defensiv a fost prezentat mai întii de V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937; reluat și completat de M. Macrea, în *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 218—234; iar mai recent prezentat în ansamblu de N. Gudea, *Das Verteidigungssystem der römischen Dazien. Der heutige Stand der Forschung*, Saalburg Jahrbuch, 31, 1974, p. 41—49; cf. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 6, 1977, p. 849—876.

⁹ M. Macrea, *op. cit.*, p. 178—218; I. I. Russu, *Auxilia provinciae Daciae*, SCIV, 23, 1972, 1, p. 63—77 (cu toată bibliografia). Au fost publicate citeva monografii de fortificații, numeroase rapoarte de săpătură, citeva „monografii” de unități auxiliare care arată toate și permit generalizarea afirmației că sistemul defensiv și armata au asigurat provinciei *pax Romana* pînă la sfîrșitul existenței ei.

¹⁰ Vezi A. Alföldi citat de L.B.; cf. și A. Radnóli, în *Limes Studien. Vorträge des 3. Internationaler Limes Kongresses in Rheinfelden*, Basel, 1959, p. 145; A. Mócsy, *Gesellschaft und Romanisation in der römischen Provinz Moesia Superior*, Budapesta, 1970, p. 51—53.

Superior)¹¹. 4. Aflăm cu surprindere de la L. B. despre nesiguranța internă. Este bine să precizăm de la început că nu există nici un izvor epigrafic sau arheologic care să permită generalizarea unei nesiguranțe interne pentru provincie. Istoria politică a provinciei nu cunoaște „crize interne” (M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, p. 436—464). Sigur că în societatea slavagistă nu puține erau mișcărilor sociale. Dar nu avem motive să credem că dacii aveau motive speciale să se răscoale mai des ca alte popoare cucerite. Și de altfel după părerea autorului (L. B.) „dacii erau prea puțin numeroși” (ca să nu spună chiar dispăruți): cum puteau ei oare în această situație să constituie o amenințare? Există și această contradicție la L. B.

În ce privește colonizarea propriu-zisă L. B. adoptă o tactică nouă. Izvorul a rămas același: Eutropius, VIII, 6, 2, și probabil, zice și L. B., afirmația autorului antic a coincide cu realitatea. Mai mult L. B. admite colonizări și după Traianus. Dar (și aici e problema!) colonizările din Dacia au avut un caracter civil! spre deosebire de toate celelalte provincii. Acest caracter civil devine un argument serios pentru a dovedi slăbiciunea colonizării pentru că: „à l'époque impériale les colonisations prenaient la forme de déductions de vétérans” (p. 140). Nefiind colonizare prin *deductio* procesul a fost neorganizat și a avut un caracter spontan. Poate că L. B. are dreptate cînd nu acordă civililor aceeași organizare ca militarilor. Dar este un fapt sigur, și în orice caz cunoscut și acceptat, că începînd cu Hadrianus nu se mai fac colonizări oficiale cu veterani (cf. A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford, 1973, p. 253 sq; J. Rougé, *Les institutions romaines de la Rome royale à la Rome chrétienne*, Paris, 1973, capitolul „colonizare”). După părerea lui L. B. colonizarea cu civili „peut-être considéré comme caractéristique de toute l'histoire interne de la Dacie de IIe siècle” (p. 142). Această colonizare a fost o necesitate pentru că provincia era depopulată, iar puținii daci, dacă mai rămăseseră, nu erau demni de încredere. Populația colonizată s-a acomodat greu, a fost tot timpul tentată să plece și tocmai cînd se acomodase puțin a și început procesul de părăsire a provinciei (!!!) (p. 143) cu mult înaintea desființării oficiale a provinciei.

M. Macrea (cf. *Istoria României*, I, București, 1960, p. 383 sq; *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 251 sq.) a încercat să arate, foarte prudent, felul cum s-a putut face și mai ales modul de determinare documentară a desfășurării colonizării. Se pot formula cîteva trăsături care caracterizează colonizarea din Dacia:

- toate așezările importante din Dacia sînt atestate nominal în primii ani de existență a provinciei;
- au fost aduși nu numai specialiști pentru mine, ci pentru toate domeniile de activitate;
- încă sub Hadrianus (deci foarte rapid) a început ridicarea la rang urban a unor localități, ceea ce confirmă valabilitatea izvoarelor;
- procesul de urbanizare a fost continuu și permanent ca o dovadă sporului demografic datorat condițiilor economice bune;

¹¹ C. Daicoviciu, AISC. 4, 1941—1944, p. 282—320; cf. A. von Domaszewski, AEM, 13, 1890, p. 140—144; C. Patsch, *Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Traian*, Viena, 1937, p. 137—138; C. Daicoviciu, Apulum. 1, 1942, p. 98—109. Problema a fost reluată în *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 96 sq.

— prezența numărului mare și foarte divers de coloniști în Dacia este ilustrat de analiza onomasticii din inscripții (cf. I. I. Russu, *Onomastique de la Dacie romaine*, în *Onomastique latine*, 1977, Paris, p. 353—364):

— arheologic, numismatic și epigrafic s-a constatat că viața romană a început din plin imediat după cucerire și s-a desfășurat amplu și tot mai intens în toate categoriile de așezări (urbane, rurale, militare etc.).

Concluzia acceptată unanim de istoriografie este: colonizarea Daciei a fost masivă, s-a făcut mai ales cu elemente din părțile deja romanizate ale imperiului, această acțiune a fost conștientă și interesată.

În ce privește populația dacică, L. B. recurge exclusiv la izvoarele epigrafice. După acest criteriu „dreptatea” pare a se afla de partea lui. Inscriptiile latine din Dacia nu prea păstrează nume dacice. Concluzia însă este exagerată. Inscriptiile nu sînt singura categorie de izvoare care oferă date despre populație. Privite din punct de vedere social se poate afirma că ele constituie un mod de exprimare al unor anumite pături ale societății. L. B. nu trebuie să neglijeze rezultatele cercetărilor arheologice care afirmă contrariul celor spuse de el¹². În legătură cu populația autohtonă (despre care nu vrem să insistăm aici) se pot afirma următoarele:

— nu a existat niciodată în istoria romană un teritoriu cucerit fără o populație băștinașă;

— așezările coloniștilor romani coincid de multe ori, prin suprapunere cu vechi (sau mai vechi) așezări dacice;

— s-a constatat arheologic continuitatea existenței unor așezări autohtone în epoca romană și în general demonstrația acestei continuități nu mai constituie o problemă în istoriografia românească (cf. D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*).

Există și o afirmație care ne-a mirat: aceea că nu există documente care să ateste colonizarea în Dacia. Este o afirmație pripită. Ar fi fost de ajuns ca L. B. să citeze în întregime textul din Eutropius ca să afle că: „*amici deterruerunt tpe Hadrianus care avea intenția să părăsească Dacia) ne multi cives Romeni barbaris traderentur*”. Pentru oricine este limpede că *multi cives Romani* sînt tocmai coloniștii aduși sau veniți în Dacia.

L. B. acordă în chip teoretic un rol de mare importanță colonizării în procesul de romanizare al provinciei. Ca să dovedească slaba ei romanizare, a încercat aici să prezinte cit de șubredă a fost colonizarea. Este adevărat că mulți istorici consideră colonizarea ca unul din factorii procesului de romanizare¹³. Dar nici unul nu a considerat-o nici cea mai importantă, nici determinantă între acești factori.

Metoda de lucru, procedeele și felul în care L. B. pune problemele nu par să țină de domeniul unei poziții științifice. În general și stereotip

¹² D. Protase, *op. cit.*

¹³ F. Vittlinghoff, *op. cit.*; A. N. Sherwin-White, *op. cit.* Dealtfel toți autorii acordă colonizării, ca element al urbanizării, un rol important în procesul de romanizare.

autorul procedează la citarea literaturii de specialitate vechi, sau învechite, în ambele cazuri depășită demult de stadiul cercetărilor. Lucrările românești sînt evitate cu îndeminare. Dealtfel sînt citate numai două mai mari (M. Măreș, *Viața în Dacia romană*; D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1968) în câteva locuri și două mici articole. L. B. se citează în schimb mult pe sine, propriile lucrări și teorii.

Am semnalat critic acest articol mai ales pentru a scoate la iveală persistența și modul cum se răspîndesc ideile negative privind istoria Daciei romane, metodele și mijloacele la care reprezentanții acestor idei se pretează a le folosi. Dacă întreaga organizare și conținutul cărții *Histoire de la Dacie, province romaine* (pe care L. B. o anunță la p. 142, nota 32) merge pe această linie atunci ne putem închipui de pe acum tabloul sinistru al istoriei acestei provincii (*lugeo funus Daciae*!).

Cred că este timpul să se afirme că nimic din istoria provinciei Dacia nu este „ceva aparte”, ceva particular. Totul este roman sau integrat civilizației romane. Aspectul pe care îl prezintă în Dacia civilizația materială, spirituală, este ceva obișnuit și analog cu situația din alte provincii. Acesta s-a născut din relieful specific și din bogăția provinciei și mai ales din contactul între cultura materială și spirituală romană și cea a autohtonilor daci, care au dezvoltat înainte de cucerirea romană o civilizație spectaculoasă și proprie.

L'IMPORTANCE DE LA COLONISATION EN DACIE

(Notes critiques à propos d'un article de L. Balla)

RÉSUMÉ

La discussion porte sur l'article de L. Balla, *L'importance des colonisations en Dacie*, Acta Classica Universitatis Scientiarum Debrecenensis, X—XI, 1974—1975, p. 139—143. Nicolae Gudea procède à une analyse critique de la méthode de travail de l'auteur mentionné, de ses procédés et du mode d'aborder les problèmes de la colonisation et de la romanisation de la Dacie.